

UDK: 929 Stadler J.
94(497.6)“18/19“
32:929 Stadler J.(044)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: svibanj 2019.

Vlatko DOLANČIĆ
Središnji nadbiskupijski arhiv u Đakovu
Petra Preradovića 17,
HR - 31400 Đakovo
vdolancic@net.hr

PISANI IZVORI O JOSIPU STADLERU U NADBISKUPIJSKOM ARHIVU U ĐAKOVU

Sažetak

Josip Stadler je jedan od često zapostavljenih i rijetko spominjanih hrvatskih velikana s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Po rođenju Brodanin, prvi vrhbosanski nadbiskup od 1881. godine, ostavio je dubok trag u Sarajevu i Bosni, posebno na vjerskom području. Budući da je većinu svojega truda i zalaganja usmjerio na postavljanje ustrojstva nove crkvene hijerarhije na području Bosne, često se dopisivao s predstavnicima biskupijske uprave u Đakovu. Ti zapisi u vidu pisama sačuvani su u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu (u arhivskim fondovima Josip Juraj Strossmayer i arhivskom fondu Ordinarijat) te čuvaju bogate i važne podatke o Stadlerovim planovima, idejama, strahovima, problemima i rješenjima. Rad donosi podatke o arhivskim izvorima čuvanima u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu: arhivsko gradivo (pisma) koja je napisao sam Josip Stadler; ali i gradivo u kojem se Stadler spominje, od njegova rođenja i krštenja pa do kraja 20. stoljeća.

Ključne riječi: *Josip Stadler; Josip Juraj Strossmayer; Sarajevo, Đakovo, Bosna, Nadbiskupijski arhiv u Đakovu, parica, pismo, nadbiskup, biskup, katedrala.*

Uvod

Josip Stadler je jedan od velikana Katoličke Crkve u Hrvata koji je po rođenju Slavonac, a svojim radom je vezan uz Zagreb i Sarajevo. Njegov je rad na području Vrhbosanske nadbiskupije, čije je postao prvi

nadbiskup 1881. godine, nadaleko poznat. Postavljao je i gradio temelje crkvene uprave na području Bosne: katedralu, sjemenište, u suradnji s kanonicima Vrhbosanske nadbiskupije sagradio je kaptolsku kuću u Sarajevu. Pomoć, savjete i podršku tražio je u susjednoj, rodnoj biskupiji: Bosanskoj ili Đakovačkoj i Srijemskoj, napose od vremena kada je postao nadbiskupom u Sarajevu. Budući da je službena komunikacija onoga vremena tekla putem klasičnih pisama, određeni broj Stadlerovih pisama (ali ne samo pisama) sačuvan je u Đakovu i čuva se u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu. Pisani arhivski izvori o Josipu Stadleru u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu nalaze se u nekoliko arhivskih cjelina. To arhivsko gradivo sadržava brojne zanimljive, važne, poznate i nepoznate činjenice i zanimljivosti o životu i radu Josipa Stadlera koje su samo djelomično istražene i prezentirane javnosti, a predstavljaju veliko bogatstvo za istraživače života i djela nadbiskupa Josipa Stadlera.

Josip Stadler – životopis

Rođen je u Brodu na Savi 24. siječnja 1843. godine, a isti je dan i kršten. Vrlo rano je ostao bez oboje roditelja (1854. godine) te je brigu o njegovu školovanju preuzeo brodski gradonačelnik Maksimilijan Wegheimer. Nakon boravka u požeškom sirotištu i završetka niže gimnazije 1859. godine odlazi u Zagreb i upisuje višu gimnaziju. Budući da je bio uzoran i vrlo dobar učenik, poslan je na daljnje studije u Rim (studij filozofije i teologije). Za svećenika je zaređen 1868. godine.¹ Od 1869. godine obnaša nekoliko službi pri Nadbiskupskome bogoslovnom sjemeništu u Zagrebu², od 1874. profesor je na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu³. Godine 1881. imenovan je prvim vrhbosanskim (sarajevskim) nadbiskupom⁴.

Tijekom svojeg upravljanja Vrhbosanskom nadbiskupijom pokreće službeni nadbiskupijski list Srce Isusovo (od 1887. Vrhbosna), osniva Dje-

¹ Zoran GRIJAK, „Porijeklo, djetinjstvo i školovanje Josipa Stadlera“, Pavo JURIŠIĆ (prir.), *Josip Stadler: život i djelo. Zbornik radova međunarodnog znanstvenih skupova o dr. Josipu Stadleru održanih od 21. do 24. rujna 1998. u Sarajevu i 12. studenoga 1998. u Zagrebu prigodom 80. obljetnice smrti prvoga vrhbosanskoga nadbiskupa*, (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 1999.), 47-70.

² Josip BALOBAN, „Josip Stadler, svećenik i profesor Zagrebačke nadbiskupije“, Pavo JURIŠIĆ (prir.), *Josip Stadler*, 73-76.

³ J. BALOBAN, „Josip Stadler, svećenik i profesor“, 76.

⁴ Tomo KNEŽEVIĆ, „Stadler, vrhbosanski nadbiskup: imenovanje i intronizacija“, Pavo JURIŠIĆ (prir.), *Josip Stadler*, 100-101.

čačko sjemenište u Travniku (1882.), Bogoslovno sjemenište u Sarajevu (1893.), gradi stolnu crkvu u Sarajevu (1884.-89.). Na područje Vrhbosanske nadbiskupije je doveo isusovce i mnoge ženske kongregacije.

Nadbiskupijski arhiv u Đakovu

Nadbiskupijski arhiv u Đakovu⁵ je sljednik nekadašnjeg Dijecezanskog arhiva u Đakovu, koji je kao zasebna ustanova ustrojen tek 1950. godine usvajanjem statuta⁶, iako se gradivo Arhiva spominje još početkom 19. stoljeća.

U njemu se čuva arhivska baština nastala radom nekadašnjih biskupijskih ustanova, više biskupa, svećenika i pojedinih vjernika laika. Nalazi se u sklopu kampusa Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu. Prostore dijeli sa Središnjom nadbiskupijskom i fakultetskom knjižnicom u Đakovu. Posjeduje dva za čuvanje arhivskoga gradiva opremljena arhivska spremišta, ured arhivara, dok trezor i čitaonicu (prostor za istraživanje gradiva) dijeli sa Središnjom nadbiskupijskom i fakultetskom knjižnicom. Arhivsko gradivo Arhiva je do 2006. godine bilo smješteno u (za čuvanje arhivskoga gradiva neprikladnim) prostorima Biskupskog dvora u Đakovu, a spomenute je 2006. godine preseljeno u nove prostore. Arhivsko je gradivo pohranjeno u brojnim arhivskim fondovima i nekoliko manjih zbirki.

Arhivski izvori o Josipu Stadleru čuvaju se u sljedećim arhivskim cjelinama:

- paricama katoličkih župa nekadašnje Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije
- arhivskom fondu Ordinarijat
- arhivskom fondu Josip Juraj Strossmayer, u osobnoj biskupovoj korespondenciji.

Radi se redovito o zapisima načinjenim najčešće rukom i tintom na papiru, u skladu sa službenim načinom komunikacije onoga vremena.

⁵ U daljnjem tekstu, za ovu ustanovu, koristit će se većim dijelom kratica NAĐ, a u citiranju arhivskoga gradiva ispred kratice će stajati i kratica države u kojoj se navedeni arhiv nalazi, „HR.“.

⁶ HR-NAĐ-10 (u daljnjem tekstu, prilikom citiranja arhivskoga gradiva, broj 10 je oznaka za arhivski fond Ordinarijat) -1664/1950.

1. Parice

Parice su rukom izrađene kopije matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih vjernika katolika koje su se vodile za svaku župu nekadašnje Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije od 1826. do 1877. godine (ne za svaku župu za svaku godinu u NAĐ-u). Župnik pojedine župe bio je dužan na početku svake nove godine poslati u sjedište biskupije Đakovo rukom izrađenu kopiju matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih (ponekad i vrlo rijetko i neke druge: npr. krizmanih) vjernika katolika za prošlu godinu, dok je izvornik (matične knjige) ostajao u samoj župi. Ovaj se postupak provodio radi zaštite podataka koji su zabilježeni u maticama, odnosno paricama – ako bi izvornik bio uništen u župnom domu, ostao bi sačuvan primjerak iz sjedišta biskupije (Đakova) i obratno. Određeni dio matičnih knjiga sa župa oduzet je Katoličkoj Crkvi nakon kraja 2. svjetskog rata od strane komunističkih vlasti i danas se dobrim dijelom te knjige nalaze u matičnim uredima ili državnim arhivima.

1. Zgrada u kojoj se nalazi Nadbiskupijski arhiv u Đakovu

2. Smještaj parica u spremištu NAD-a

U paricama župe Svetog Stjepana kralja iz Broda na Savi, za 1843. godinu, zapisano je da je dana 24. siječnja 1843. godine rođen i isti dan i kršten Josip Stadler, zakoniti sin Đure Stadlera, klobučara (šeširdžije) i Marije rođene Balošić. Kum na krštenju je bio Antun Böhm, dok ga je krstio upravitelj župe Petar Brašnić.⁷ Josip Stadler je bio 4. dijete koje je te godine kršteno u župi (iako redni brojevi nisu navedeni u parici), a ovo je prvi spomen Josipa Stadlera u izvorima koje čuva NAD. U parice tijekom kasnijih vremena nije unesena nikakva promjena vezana uz Josipa Stadlera, a trebala je biti: običaj je da se za osobu koja je primila sveti red to navede u matičnoj knjizi, pa i u parici, a isto tako nema zabilježenog podatka da je Stadler postao nadbiskup.

---

⁷ HR-NAD-25 (Parice) – Parica krštenih župe Brod na Savi za 1843. godinu.

	langi Aris. Cath.	Jos.	Maria mulier (Bos)	
us	Georgius Stadler et	Pileator Broodii	Antonius Bröhm	Pa
rus	Maria Baló shich. Conj. h. Cath.		Tunifex Broodii	Co Bo
	Joannes M. ...	Contribuens	Anna Popovich	Pa

3. Bilješka u parici župe Brod na Savi za 1843. godinu, o rođenju i krštenju Josipa Stadlera

2. Podaci o J. Stadleru u arhivskom fondu Ordinarijata iz vremena biskupa Strossmayera

Sljedeći izvori o Josipu Stadleru koji se nalaze u NAĐ-u su knjige i pisma koji se čuvaju u arhivskom fondu Ordinarijat (Duhovni stol).

2. 1. Knjige

Radi se o knjigama evidencija, odnosno uredskim knjigama (zapisnicima sjednica Duhovnoga stola, urudžbenim zapisnicima i abecednim kazalima) koje je svojim radom stvorila ustanova koja je vodila nekadašnju biskupiju, a nazivala se Duhovnim stolom, kojemu je na čelu bio biskup. Njezin je nasljednik danas Ordinarijat. U svima navedenim knjigama evidencija navedeni su podaci o pismima ili usmenim vijestima koje su primljene u biskupov ured u Đakovu i samo o načinu vođenja evidencija o pismu (vijesti) ovisilo je kako će knjiga biti vođena i kako će se zvati.

Knjige zapisnika sjednica su knjige u kojima su zapisani kraći ili duži izvještaji o problemima o kojima su članovi biskupijske uprave raspravljali na sjednicama. Sam zapis je bio vezan uz pismo ili vijest te je dobivao urudžbeni broj: stranica knjige je bila podijeljena po visini (od gore prema dolje) tako da se na lijevoj strani ispod navedenog urudžbenog broja navodio kratak pisani sadržaj primljenog pisma ili problema, dok je na desnoj strani lista knjige, paralelno s navedenim zapisom o primljenom pismu stajao kraći ili duži zapis o donesenom zaključku, odluci ili rješenju problema. Evidencije su u knjizi zapisnika sjednica vođene kronološki. Običaj je bio da se za svaku godinu vodi zasebna knjiga, ali ima i iznimki. Na temelju ovih zapisa u ovoj knjizi sačuvani su podaci o pismima koja govore o Josipu Stadleru ili pismima koja je Stadler pisao, a danas nisu sačuvana u NAĐ-u.

Druga vrsta knjiga evidencija su urudžbeni zapisnici. To su knjige u koje se kronološki zapisivala kratka bilješka o primljenom pismu ili o problemu za koji se saznalo, ali za razliku od knjiga zapisnika sjednica ovdje nema zapisanog zaključka ili odgovora. Kao i u zapisnicima sjednica, i ovdje su se zapisi bilježili uz urudžbeni broj pisma, a urudžbeni brojevi u ovoj knjizi odgovarali su urudžbenim brojevima u knjigama zapisnika sjednica. Za razliku od knjiga zapisnika sjednica, u jednu knjigu se bilježilo podatke za više godina. Za određene godine ne postoje knjige urudžbenih zapisnika.

Knjige abecednih kazala su knjige u koje su predmeti, kratki sadržaji pisama i problemi o kojima je biskupijska uprava u Đakovu bila obavještavana bili bilježeni abecednim redom, a ne kronološki. Tako su npr. pisma Josipa Stadlera bila bilježena na jednu stranicu na kojoj su se nalazila pisma koja su biskupijskoj upravi u Đakovu pisale osobe ili ustanove čije početno ime ili prezime počinje slovom „S,“ ali se za svako pismo navodio kratak sadržaj i njegov urudžbeni broj. Za svako slovo abecede se ostavljalo po nekoliko stranica i tijekom godine se upisivalo potrebne podatke. Ako bi se predviđeni prostor ostavljen za određeno slovo popunio tijekom godine, na dnu stranice bi pisala uputa da se nastavak zapisa s navedenim prvim slovom nalazi u knjizi iza npr. slova „O“ gdje je bilo mjesta. Ova vrsta evidencija se određeno vrijeme vodila na kraju knjiga zapisnika sjednica, a ponekad kao posebne, manje knjige. Ova vrsta knjiga je najskromnija s podacima jer je službenik koji ju je pisao ponekad bio nemaran pa je „namještao“ određeni premet kako se ne bi morao vraćati na neko slovo, što se njemu u ono vrijeme nije dalo učiniti, pa je zapis uveo na taj način da je izvan okvira logike i tako gotovo nemoguć za pronaći u knjizi (takvom logikom). Knjige abecednih kazala ne postoje za sve godine.

2. 2. Pisma

Sve gore navedene uredske knjige nastale su uglavnom na temelju pisama koja su primljena u biskupov ured (ali ne uvijek pisama, mogle su nastati i na temelju usmene obavijesti).

Pisma su se primala kronološkim slijedom, dobivala su svoj urudžbeni broj i bila su urudžbirana i provedena kroz (uglavnom) sve tri navedene vrste evidencija (knjiga) koje su prethodno opisane. Pisma su bila pojedinačna (jedno pismo i jedan urudžbeni broj) ili predmetni spisi – pod jednim se urudžbenim brojem nalazilo više pisama koja govore o istom

predmetu/problemu. Tako bi određeni predmet bio započet primljenim pismom, uz koje je smješten i nacrt (koncept) odgovora koji je odgovarao na upit ili problem koji se nalazio u primljenom pismu. Nacrt se čuvao uz primljeno pismo, a čistopis odgovora se slao osobi ili ustanovi koja je započela raspravu i prva poslala pismo, u ovom slučaju Ordinarijat ili Duhovni stol u Sarajevu ili nadbiskup Stadler, ali sva su pisma imala isti urudžbeni broj. Prema sačuvanom nacrtu odgovora moglo se uvijek znati što je odgovoreno na primljeni upit.

Moguće je, dakle, u arhivskom fondu Ordinarijat razlikovati sljedeće vrste pisama:

- predmetni spisi ili pojedinačna pisma;
- dolazni spisi ili nacrti odgovora (pisma iz Sarajeva ili nekog drugog mjesta i pisma - odgovori iz Đakova);
- pisma koja je potpisao Josip Stadler i pisma koja je potpisao J. J. Strossmayer ili netko drugi iz Đakova;
- pisma koja su potpisale neke treće osobe, a odnose se na probleme koje su rješavali Stadler i Strossmayer;
- klasična pisma, brzojavi ili okružnice;
- pisma u kojima se Josip Stadler ili neki problem vezan uz njega samo spominje (npr. akcija prikupljanja novca za potrebe katolika na području Bosne).

Od ove skupine pisama treba razlikovati osobna pisma upućena osobno na adresu biskupa Strossmayera koja nisu bila urudžbirana i koja se nalaze u osobnoj korespondenciji biskupa Strossmayera.

Većina pisama koja je potpisao Stadler upućena su osobno biskupu Strossmayeru, ali ih je većina urudžbirana kao pisma Ordinarijata u Đakovu.⁸ Postoji 57 predmetnih spisa, s ukupno 88 pisama, ali nisu sva napisana od strane Josipa Stadlera.

Stadler je napisao 44 pisma (2 pisma je potpisao u ime Nadbiskupskog duhovnoga stola vrhbosanskoga⁹ ili u ime Nadbiskupskog ordinarijata vrhbosanskoga,¹⁰ dok je ostala pisao/potpisao svojim imenom osobno), u nekoliko slučajeva se pod istim urudžbenim brojem nalaze i 2 Stadlerova pisma a od toga:

⁸ Dakle, iako su neka pisma upućena osobno biskupu Strossmayeru, ona su bila urudžbirana i nalaze se smještena u fondu Ordinarijat, a ne u osobnom fondu biskupa Strossmayera.

⁹ HR-NAĐ-10-247/1886. i 527/1887.

¹⁰ HR-NAĐ-10-294/1885. i 1346/1885.

- 4 pisma je Stadler uputio Biskupskom ordinarijatu u Đakovo¹¹ – ovakav način obraćanja uobičajen je na početku dopisivanja, odnosno s Ordinarijatom u Đakovu. Kasnija pisma su upućena biskupu Strossmayeru (ali su ipak bila urudžbirana kao spisi Ordinarijata/ Duhovnoga stola u Đakovu) i redovito su počinjala riječima „Preuzvišeni Gospodine!“
- 2 pisma je poslao naslovnom biskupu u Đakovu i jednom od najbližih suradnika biskupa Strossmayera Anđelku Voršaku¹²
- 1 brzojav Stadlerov upućen biskupu Strossmayeru¹³
- 3 pisma se odnose na prikupljanje novčane pomoći za gradnju katedrale u Sarajevu od strane svećenika Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije¹⁴ (svećenici nekadašnje biskupije javljaju u Đakovo što su poduzeli vezano uz navedeni pothvat)
- 4 pisma biskup Strossmayer piše Nadbiskupskom ordinarijatu u Sarajevo¹⁵ u kojem šalje prikupljena sredstva za katedralu u Sarajevu ili nekom drugom (npr. nunciju 2 pisma)¹⁶ o Stadleru. Na temelju dva Stadlerova pisma Ordinarijatu u Đakovu piše biskup Strossmayer okružnice: o prikupljanju novca za katedralu u Sarajevu¹⁷ i okružnicu o prikupljanju novca za veliki žrtvenik u sarajevskoj katedrali.¹⁸

Prvo pismo koje govori o Stadleru u ovom arhivskom fondu potječe od 16. listopada 1882. godine¹⁹ (biskup Strossmayer piše nunciju Vanu-telliju), dok je prvo Stadlerovo pismo napisano 4. ožujka 1885. godine.²⁰

¹¹ HR-NAĐ-10-294/1885.; 1346/1885.; 247/1886. i 527/1887.

¹² HR-NAĐ-10-635/1897. i 29/1901. dr. Anđelko (Engelbert) Voršak (1944.-1921.) pomoćni (naslovni) biskup od 1898. godine, desna ruka biskupa Strossmayera i upravitelj Bosanskom ili Đakovačkom i Srijemskom biskupijom od 1905. do 1910., te od 1916. do 1921. godine. Antun JARM, *Dijecezanski svećenici koji su djelovali na sadašnjem području Biskupije Đakovačke i Srijemske od 1701. do 2003. godine* (Đakovo: Biskupski ordinarijat Đakovo, 2003.), 163.

¹³ HR-NAĐ-10-1039/1901.

¹⁴ HR-NAĐ-10-470/1885.; 571/1885. i 1153/1885.

¹⁵ HR-NAĐ-10-1285/1885.

¹⁶ HR-NAĐ-10-1048/1882. i 1295/1882.

¹⁷ HR-NAĐ-10-294/1885.

¹⁸ HR-NAĐ-10-247/1886.

¹⁹ HR-NAĐ10-1048/1882.

²⁰ HR-NAĐ-10-294/1885.

Posljednje Stadlerovo pismo je napisano 28. studenoga 1917. godine.²¹ Jezik pisama je hrvatski (u dopisivanju dvaju Ordinarijata – sarajevskog i đakovačkog) i latinski (u dopisivanju Strossmayera i nuncija ili kad Stadler piše pismo Papi). Sva su pisma pisana rukom, tintom. Strossmayer je imao pisare, dok je svoja pisma nadbiskup Stadler pisao sam. Brzjave su pisali zaposlenici u pošti, obično grafitnom olovkom. Nacrti odgovora biskupa Strossmayera su sačuvani, a pisani su rukom uredskog pisara (obično su to u Đakovu bili mlađi svećenici koji su imali lijep rukopis), dok su čistopisi poslani primatelju pisama.

Od oznaka na pismima, postoje urudžbeni brojevi ustanova koje su pisma napisale i poslale (Ordinarijata u Sarajevu²² ili pojedine župe s područja nekadašnje Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije – u slučajevima prikupljanja novca za katedralu u Sarajevu)²³ s prednje strane pisma, lijevo gore. Urudžbeni brojevi primatelja pisma (Ordinarijata u Đakovu) nalaze se na poleđini primljenog pisma, desno gore i napisani su također rukom, dok se urudžbeni brojevi na konceptima odgovora nalaze s lijeve strane gore na listu papira. Na dva pisma koje je nadbiskup Stadler napisao se nalazi i otisak njegova žiga sa prikazom njegova nadbiskupskog grba, dok se na ostalima pismima samo potpisao. Prvi put je nadbiskup Stadler koristio svoj nadbiskupski žig na pismu koje je napisao 11. veljače 1886. godine u Sarajevu²⁴ te 26. svibnja 1887. godine.²⁵ Ne radi se o žigu Nadbiskupskog ordinarijata u Sarajevu, nego o osobnom nadbiskupskom žigu Josipa Stadlera. Žig je kružni, zelene boje, s latinskim natpisom: *JOSEPHUS STADLER DEI ET APOST. SEDIS GRATIA ARCHI-EPISCOPUS VRHBOSNENSIS* unutar kojeg se nalazi nadbiskupski grb.

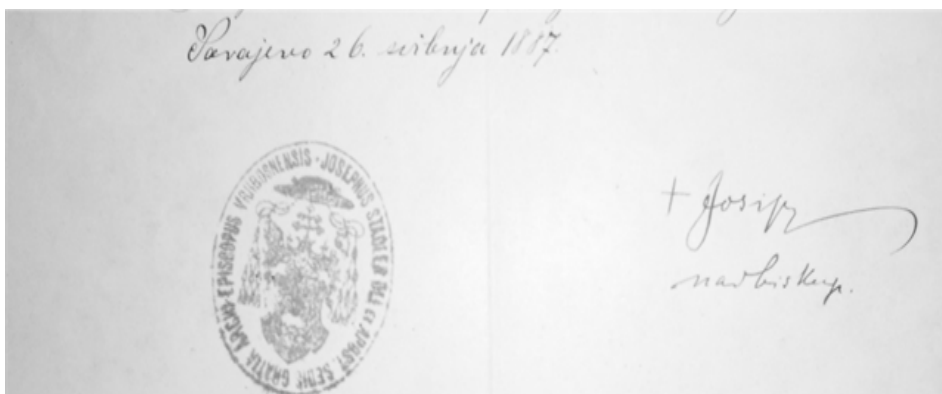
21 HR-NAĐ-10-1569/1917.

22 HR-NAĐ-10-294/1885.; 1346/1885.; 247/1886.; 527/1887.

23 HR-NAĐ-10-470/1885.; 571/1885.; 1153/1885.

24 HR-NAĐ-10-247/1886.

25 HR-NAĐ-10-527/1887.

4. Žig i potpis nadbiskupa Stadlera na pismu od 26. svibnja 1887. godine

Od ukupnog broja pisama ovoga arhivskoga fonda 15 pisama napisano je u Đakovu,²⁶ 46 pisama u Sarajevu,²⁷ 4 pisma u Rimu,²⁸ 3 pisma na Lokrumu,²⁹ 2 u Dubrovniku,³⁰ po jedno u Račinovcima,³¹ Trnjanima,³²

²⁶ HR-NAĐ-10-1295/1882.; 294/1885. (okružnica); 1285/1885.; 247/1886. (okružnica); 439/1887.; 900/1887.; 89/1891.; 36/1896. (Strossmayerov odgovor Stadleru); 1119/1896.; 214/1897. (Strossmayerovo pismo nunciju); 575/1897. (Strossmayerov odgovor na pismo iz Loreta); 639/1899. (Strossmayerov odgovor Šariću); 567/1900. (Strossmayer piše Stadleru); 413/1902. (Strossmayerov odgovor Stadleru); 971/1903. (Strossmayerov odgovor Stadleru).

²⁷ HR-NAĐ-10-294/1885.; 1346/1885.; 247/1886.; 527/1887.; 895/1887.; 416/1889.; 855/1889.; 439/1890.; 1164/1890.; 190/1891.; 65/1893.; 1185/1893.; 979/1892.; 1399/1893.; 1685/1893.; 224/1895. (2 pisma pod ovim urudžbenim brojem); 1457/1895.; 36/1896.; 377/1896.; 554/1896.; 997/1896.; 1167/1896.; 214/1897. (Jegličevo pismo Strossmayeru); 635/1897. (Stadlerovo pismo Voršaku); 812/1897. (2 pisma pod istim urudžbenim brojem); 34/1898. (2 Stadlerova i 2 Koščakova pisma Strossmayeru pod istim urudžbenim brojem); 639/1899. (Šarićevo pismo Strossmayeru); 1248/1899.; 1340/1899.; 371/1900. (Stadlerovo pismo Strossmayeru); 536/1900. (Stadler piše Strossmayeru); 1421/1900. (Stadlerovo pismo Strossmayeru); 10/1901. (Stadler Strossmayeru); 29/1901. (Stadlerovo pismo Voršaku); 353/1901. (Stadler Strossmayeru); 1039/1901. (Smičiklas piše Strossmayeru - brzojav); 1439/1901. (Šarićevo pismo Strossmayeru); 333/1902. (Stadlerovo pismo Strossmayeru); 268/1903. (Stadler Strossmayeru); 971/1903. (Stadler Strossmayeru - 2 pisma).

²⁸ HR-NAĐ-10-89/1891.; 371/1900. (Stadlerovo pismo Strossmayeru); 413/1902. (Stadlerovo pismo Papi); 413/1902. (Stadlerovo pismo Strossmayeru);

²⁹ HR-NAĐ-10-417/1897. (3 pisma pod istim urudžbenim brojem)

³⁰ HR-NAĐ-10-89/1891.; 371/1900. (Marčelićevo pismo nepoznatom primatelju);

³¹ HR-NAĐ-10-470/1885.

³² HR-NAĐ-10-571/1885.

Osijeku,³³ Žepču,³⁴ Loretu,³⁵ Krku,³⁶ Zagrebu³⁷ i Šamcu.³⁸ Ostala pisma, njih 10, nemaju navedeno mjesto nastanka.³⁹

Prema sačuvanim nacrtima odgovora vidljivo je da je Strossmayer Stadleru (direktno njemu) odgovorio na ukupno 15 pisama, na 2 je Stadlerova pisma reagirao okružnicom,⁴⁰ a jedno pismo je Strossmayer uputio Ordinarijatu u Sarajevu⁴¹ na početku njihova dopisivanja.

U međusobnom obraćanju Stadler je jednostavan i uvijek pismo počinje istim riječima, dok biskup Strossmayer početkom svojih pisama daje do znanja kakav je njegov stav o nadbiskupu Stadleru:

Josip Stadler je Strossmayeru 34 pisma započeo riječima „Preuzvišeni Gospodine!“

Dva pisma upućena Anđelku Voršaku započinje riječima „Dragi Angjelko!“⁴²

Strossmayer je pak raznovrsniji u svojem obraćanju Stadleru:

„Presvietli i prečastni moj gospodine, i velecienjeni prijatelju i brate u Isusu!“⁴³

„Presvietli gospodine Nadbiskupe i velecienjeni brate u Isusu!“⁴⁴

„Presvjetli Gospodine nadbiskupe, velecienjeni i veleljubljeni prijatelju i brate u Isusu!“⁴⁵

33 HR-NAĐ-10-1153/1885.

34 HR-NAĐ-10-1085/1896.

35 HR-NAĐ-10-575/1897.

36 HR-NAĐ-10-371/1900. (Volarićevo pismo)

37 HR-NAĐ-10-567/1900. (Posilovićev brzojav biskupu Strossmayeru + na poleđini napisan nacrt pisma -brzojava Strossmayera Stadleru)

38 HR-NAĐ-10-1039/1901. (Stadlerov brzojav biskupu Strossmayeru).

39 HR-NAĐ-10-1048/1882.; 1185/1893. (Strossmayerov odgovor Stadleru); 979/1892. (Strossmayerov odgovor Stadleru); 554/1896. (Strossmayerov odgovor Stadleru); 1085/1896.; 41/1897. (Strossmayerovo pismo Stadleru); 417/1897. (Strossmayerovo pismo Stadleru); 1201/1899. (Strossmayerovo pismo Stadleru); 567/1900. (Strossmayerovo pismo Stadleru i nacrt odgovora napisan na poleđini Posilovićeva brzojava biskupu Strossmayeru); 1421/1900. (Strossmayerovo pismo Stadleru datirano „Na sv. Ivana 900.“).

40 HR-NAĐ-10-294/1885. i 247/1886.

41 HR-NAĐ-10-1285/1885.

42 HR-NAĐ-10-635/1897. i 29/1901.

43 HR-NAĐ-10-439/1887.

44 HR-NAĐ-10-900/1887.

45 HR-NAĐ-10-89/1891.

„Preuzvišeni gospodine nadbiskupe i najmiliji prijatelju!“⁴⁶

„Preuzvišeni moj Gospodine Nadbiskupe, veleštovani prijatelju i brate!“⁴⁷

„Preljubljeni arcibiskupe prijatelju i brate u Isusu!“⁴⁸

„Prečastni moj Nadbiskupe i najmiliji moj prijatelju!“⁴⁹

„Mili i dragi moj prijatelju i brate u Isusu!“⁵⁰

„Dragi moj prijatelju i brate u Isusu!“⁵¹

„Presvietli Nadbiskupe, mili moj brate u Isusu!“⁵²

„Dragi moj i velecienjeni Arcibiskupe, mili moj brate u Isusu!“⁵³

„Presvietli i prepoštovani Nadbiskupe, brate u Isusu najmiliji!“⁵⁴

„Presvietli i prečastni gospodine arcibiskupe, brate u Isusu najljubljeniji!“⁵⁵

„Presvietli i prečastni moj Nadbiskupe, mili moj prijatelju i brate u Isusu!“⁵⁶

„Presvietli i prečastni Gospodine vrhbosanski nadbiskupe veleljubljeni moj prijatelju i brate u Isusu Kristu!“⁵⁷

„Preuzvišeni gospodine nadbiskupe prijatelju i brate u Isusu najmiliji!“⁵⁸

Iz navedenog se međusobnog obraćanja može zaključiti kakav je stav imao biskup Strossmayer o nadbiskupu Stadleru. U međusobnom dopisivanju Stadler i Strossmayer se u jednom pismu uvijek dotiču i raspravljaju o više tema. Tako se u njihovim pismima spominju sljedeće teme:

- gradnja katedrale u Sarajevu: 9 puta⁵⁹
- gradnja velikog žrtvenika u sarajevskoj katedrali: jednom⁶⁰

46 HR-NAĐ-10-1185/1893.

47 HR-NAĐ-10-597/1892.

48 HR-NAĐ-10-36/1896.

49 HR-NAĐ-10-554/1896.

50 HR-NAĐ-10-41/1897.

51 HR-NAĐ-10-417/1897.

52 HR-NAĐ-10-34/1898.

53 HR-NAĐ-10-1201/1899.

54 HR-NAĐ-10-567/1900.

55 HR-NAĐ-10-567/1900.

56 HR-NAĐ-10-1421/1900.

57 HR-NAĐ-10-413/1902.

58 HR-NAĐ-10-971/1903.

59 HR-NAĐ-10-294/1885.; 470/1885.; 571/1885.; 1153/1885.; 1285/1885.; 1346/1885.; 247/1886.; 895/1887.; 900/1887.

60 HR-NAĐ-10-527/1887.

- putovanje biskupa Strossmayera u Bosnu: 3 puta⁶¹
- o Hrvatskom narodu: jednom⁶²
- pozivnica na posvetu katedrale u Sarajevu: jednom⁶³
- Loreto – gradnja oltara sv. Ćirila i Metoda: 4 puta⁶⁴
- o prijelazima na katoličku vjeru u Bosni: 5 puta⁶⁵
- o Zavodu sv. Jeronima: 13 puta⁶⁶
- gradnja sjemeništa u Sarajevu: 5 puta⁶⁷
- o izboru Zagrebačkog nadbiskupa: 4 puta⁶⁸
- o Ambrincu⁶⁹ (kandidatu za sarajevskog župnika): 4 puta⁷⁰
- o imenovanju Strossmayerove nećakinje učiteljicom: jednom⁷¹
- o zdravlju biskupa Strossmayera: 6 puta⁷²
- Stadler moli novac od biskupa Strossmayera: 7 puta⁷³
- zahvala Josipa Stadelera biskupu Strossmayeru za primljeni novac: 11 puta⁷⁴
- o gradnji doma sarajevskog Kaptola: jednom⁷⁵
- o časopisu Balkan: 2 puta⁷⁶

---

61 HR-NAĐ-10-554/1896.; 1085/1896.; 1167/1896.

62 HR-NAĐ-10-536/1900.

63 HR-NAĐ-10-855/1889.

64 HR-NAĐ-10-439/1890.; 1164/1890.; 635/1897.; 812/1897.

65 HR-NAĐ-10-1164/1890.; 1399/1893.; 224/1895.; 34/1895.; 536/1900.

66 HR-NAĐ-10-89/1891.; 190/1891.; 377/1896.; 41/1897.; 214/1897.; 417/1897.; 635/1897.; 812/1897.; 371/1900.; 567/1900.; 1421/1900.; 353/1901.; 413/1902.

67 HR-NAĐ-10-65/1893.; 1185/1893.; 979/1892.; 224/1895.; 997/1896.

68 HR-NAĐ-10-1185/1893.; 979/1892.; 1685/1893.; 224/1895.

69 Vjekoslav (Alozije) Ambrinac (1862.-1910.), svećenik Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije kojeg je nadbiskup Stadler želio za župnika u Sarajevu. Tu je službu i obnašao, ali je već 1900. godine molio da ga se primi nazad u Bosansku ili Đakovačku i Srijemsku biskupiju (HR-NAĐ-10-205/1900.), gdje je bio župnik i dekan u Petrovaradinu do smrti 1910. godine. A. JARM, *Dijecezanski svećenici*, 150.

70 HR-NAĐ-10-1185/1893.; 1685/1893.; 29/1901.; 353/1901.

71 HR-NAĐ-10-1399/1893.

72 HR-NAĐ-10-416/1889.; 1185/1893.; 979/1892.; 224/1895.; 554/1896.; 413/1902.

73 HR-NAĐ-10-1399/1893.; 224/1895.; 36/1896.; 997/1896.; 635/1897.; 371/1900.; 29/1901.

74 HR-NAĐ-10-979/1892.; 224/1895.; 1167/1896.; 812/1897.; 34/1898.; 1248/1899.; 371/1900.; 10/1901.; 333/1902.; 268/1903.; 971/1903.

75 HR-NAĐ-10-1457/1895.

76 HR-NAĐ-10-36/1896.; 554/1896.

- o ubožnici u Sarajevu: 2 puta⁷⁷
- o problemima u Srbiji i o misionaru Czoku: 3 puta⁷⁸
- o crkvenoj uniji: 3 puta⁷⁹
- o milenijskoj izložbi u Budimpešti: jednom⁸⁰
- protiv Mađara: dva puta⁸¹
- protiv Posilovića zbog odlaska na milenijsku izložbu u Budimpešti: jednom⁸²
- o izborima u Hrvatskoj i Slavoniji: jednom⁸³
- o staroslavenskoj liturgiji i glagoljici: 3 puta⁸⁴
- Caritas: pomoć siromasima bez obzira na vjeru: 2 puta⁸⁵
- o Stadlerovim prijevodima tekstova Evanđelja: 2 puta⁸⁶
- o društvu Trebević: jednom⁸⁷
- o Stadleru kao kandidatu za stožernika (kardinala), što on odbija: 2 puta⁸⁸
- lažna vijest o smrti biskupa Strossmayera: jednom.⁸⁹

Josip Stadler je u svojim prvim nastupima bio oprezan u komunikaciji s biskupom Strossmayerom, ali se kasnije „opustio“ i vrlo živo i pun zanosa iznosio konkretne probleme, planove i projekte, dok je biskup Strossmayer u početku bio sumnjičav prema Josipu Stadleru, ali prema sadržaju pisama vidi se da je kasnije bio oduševljen Stadlerom i njegovim radom.

Nakon smrti biskupa Strossmayera 1905. godine, postoji manji broj pisama (u 13 godina 8 predmetnih spisa), prva dva je tijekom 1907. godine potpisao sam Josip Stadler, ali u ime Nadbiskupskog ordinarijata u Sarajevu.⁹⁰ Neka su pisma potpisivali i Stjepan Hadrović, generalni

---

⁷⁷ HR-NAĐ-10-36/1896.; 34/1898.

⁷⁸ HR-NAĐ-10-36/1896.; 635/1897.; 34/1898.

⁷⁹ HR-NAĐ-10-36/1896.; 337/1896.; 1201/1899.

⁸⁰ HR-NAĐ-10-554/1896.

⁸¹ HR-NAĐ-10-439/1887.; 554/1896.

⁸² HR-NAĐ-10-554/1896.

⁸³ HR-NAĐ-10-812/1897.

⁸⁴ HR-NAĐ-10-812/1897.; 1201/1899.; 371/1900.

⁸⁵ HR-NAĐ-10-34/1898.; 971/1903.

⁸⁶ HR-NAĐ-10-639/1899.; 1439/1901.

⁸⁷ HR-NAĐ-10-536/1900.

⁸⁸ HR-NAĐ-10-1421/1900. i 353/1901.

⁸⁹ HR-NAĐ-10-353/1901.

⁹⁰ HR-NAĐ-10.472/1907. i 1281/1907.

vikar,⁹¹ Ivan Koščak⁹² ili Ivan Šarić, također generalni vikar.⁹³ Posljednje pismo koje je potpisao Josip Stadler u ime Nadbiskupskog ordinarijata u Sarajevu napisano je 28. studenoga 1917. godine.⁹⁴ Na svim tim pismima koje je napisao Stadler uz njegov se potpis nalazi i otisak njegova grba (žig).⁹⁵ Sva su pisma službena i u njima nema više one srdačnosti kao u slučajevima kada su bila upućena biskupu Strossmayeru.

Nakon smrti nadbiskupa Stadlera 1918. godine, vrlo je malo podataka o njemu u gradivu Ordinarijata u Đakovu: radi se o dokumentima prigodnim spomena obljetnica njegova rođenja ili smrti 1968. godine⁹⁶ ili 1993. godine.⁹⁷

3. Pisma u osobnoj korespondenciji fonda biskupa J. J. Strossmayera

Sljedeći arhivski fond u kojem se nalaze podaci o Josipu Stadleru je osobni arhivski fond J. J. Strossmayer, korespondencija. Ovaj arhivski fond sastoji se od pisama koja je primao biskup Strossmayer. To su pisma koja su upućena njemu osobno. U ovom fondu nema uredskih knjiga (urudžbenih zapisnika, zapisnika sjednica, abecednih kazala). Pisma su u ovom fondu složena abecednim redom, prema početnom slovu prezimena osobe ili naziva ustanove koja je slala biskupu Strossmayeru pismo, a ako bi ista osoba ili ustanova slala pisma kroz određeno razdoblje, pisma su složena kronološki unutar pisama jedne osobe/ustanove. Čini se da je prvotni red ovog fonda bio nekada drukčiji i da su pisma bila složena kronološki, ali je taj red nakon dugogodišnjeg narušavanja istoga, nemoguće rekonstruirati. Kako je biskup Strossmayer dio svoje osobne korespondencije predao još za života JAZU, ovaj fond je necjelovit.

91 HR-NAĐ-10-193/1908. i 784/1916.

92 HR-NAĐ-10-1035/1908.

93 HR-NAĐ-10-1703/1918.

94 HR-NAĐ-10-1569/1917.

95 HR-NAĐ-10-472/1907.; 1281/1907.; 193/1908. (potpisan je Hadrović, ali je uz njegovo ime nadbiskupski žig Josipa Stadlera); 660/1916.; 1569/1917. 1703/1918. (potpisan je Ivan Šarić, ali se i ovdje nalazi nadbiskupski žig Josipa Stadlera).

96 HR-NAĐ-10-3065/1968.(proslava 50-godišnjice smrti i poziv na komemoraciju)

97 HR-NAĐ-10-340/1993. (150-godišnjica rođenja i 75-godišnjica smrti – dogovor oko proslave biskupa Ćirila Kosa i poglavarice sestara Služavki Malog Isusa iz Sarajeva u Zagrebu) i 2265/1993. (sestre Služavke Malog Isusa – spomen biskupa Stadlera – dogovor oko proslave i otvaranja kuće časnih sestara Služavki Malog Isusa u Slavanskom Brodu).

Vremensko razdoblje dopisivanja između Josipa Stadlera i J. J. Strossmayera ovog fonda je od 23. lipnja 1881. godine (dakle, prije nego li je Stadler postao vrhbosanskim nadbiskupom) do 17. ožujka 1902. godine. Za 9 brzojava se ne može sa sigurnošću utvrditi datum slanja – uglavnom se radi o čestitkama na kojima nije naveden datum slanja niti primitka.

Jezik pisama je uvijek hrvatski, pismo latinica, dok su poneki kratki dijelovi teksta napisani latinskim jezikom.

Od oznaka na pismima ovdje nema ni urudžbenih brojeva pošiljatelja, ni urudžbenih brojeva primatelja, a nema ni Stadlerova žiga – tu je samo običan potpis nadbiskupov. U ovom fondu nema nacрта odgovora na primljena pisma, nego se na poleđini pisama ponekad nalazi kratka uputa što okvirno odgovoriti na primljeno pismo. U samo nekoliko slučajeva na poleđini pisma nalazi se opširniji tekst odgovora.

Ukupan broj pisama u ovom arhivskom fondu je 28. Od toga je 14 brzojava, 14 klasičnih pisama. Stadler je napisao 26 pisama biskupu Strossmayeru, jedno tajniku Josipu Vallingeru,⁹⁸ a jedno bosanskom franjevcu Baltiću. Dva pisma (jedno klasično pismo i jedan brzojav) napisani su u Zagrebu, dok su sva ostala pisma napisana u Sarajevu.

Kao i u prethodnom arhivskom fondu i u osobnim pismima upućenim biskupu Strossmayeru u jednom se pismu spominje više različitih tema:

- Stadler poklanja knjigu Strossmayeru (Katolička Crkva i Slaveni u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini): jednom⁹⁹
- Stadler pita biskupova tajnika Josipa Vallingera je li biskup u Đakovu, da ga pohodi: jednom¹⁰⁰
- čestitke: za imendan, novu godinu, obljetnice svećeništva i biskupske službe: 21 puta¹⁰¹

⁹⁸ Josip Vallinger (1846.-1911.), svećenik, određeno vrijeme bio je zaposlenik u Ordinarijatu u Đakovu i tajnik biskupa Strossmayera. A. JARM, *Dijecezanski svećenici*, 151.

⁹⁹ HR-NAĐ-60 (u daljnjem tekstu oznaka broja 60 je oznaka za osobni arhivski fond Josip Juraj Strossmayer) -Korespondencija: pismo J. Stadlera biskupu Strossmayeru iz Zagreba 23. lipnja 1881.godine.

¹⁰⁰ HR-NAĐ-60-Korespondencija: brzojav J. Stadlera tajniku biskupa Strossmayera Josipu Vallingeru iz Zagreba dana 3. siječnja 1882. godine.

¹⁰¹ HR-NAĐ-60-Korespondencija: brzojav J. Stadlera biskupu Strossmayeru bez navedenog datuma iz Sarajeva; brzojav J. Stadlera biskupu Strossmayeru dana 19. ožujka 1886. godine iz Sarajeva; brzojav J. Stadlera biskupu Strossmayeru dana 19. ožujka 1887. godine iz Sarajeva; pismo J. Stadlera biskupu Strossmayeru iz Sarajeva napisano 17. ožujka 1891. godine; pismo J. Stadlera biskupu Strossmayeru iz Sarajeva napisano 29. prosinca 1891. godine; pismo J. Stadlera biskupu Strossmayeru napisano u Sarajevu 30. prosinca 1892. godine; pismo J. Stadlera biskupu Strossmayeru

- posjet biskupa Strossmayera Bosni i dogovor: dva puta¹⁰²
- Stadler moli novac za veliki oltar sarajevske katedrale (1000 forinti): jednom¹⁰³
- o smrti Ludwiga Windthorsta¹⁰⁴ i njegovu sukobu s Bismarckom:¹⁰⁵ jednom¹⁰⁶
- o kandidaturi Stadlera za zagrebačkog nadbiskupa: dva puta¹⁰⁷
- o Zavodu sv. Jeronima u Rimu: jednom¹⁰⁸
- o gradnji sjemeništa za bogoslove u Sarajevu: 3 puta¹⁰⁹

---

napisano u Sarajevu 18. ožujka 1893. godine; pismo J. Stadlera biskupu Strossmayeru iz Sarajeva 2. siječnja 1898. godine; pismo J. Stadlera biskupu Strossmayeru iz Sarajeva 14. veljače 1898. godine; brzojav J. Stadlera biskupu Strossmayeru iz Sarajeva bez navedenoga datuma (vjerojatno 1898. godina); pismo J. Stadlera biskupu Strossmayeru iz Sarajeva napisano 18. ožujka 1899. godine; pismo J. Stadlera biskupu Strossmayeru napisano u Sarajevu 17. ožujka 1902. godine; brzojav J. Stadlera biskupu Strossmayeru iz Sarajeva bez navedenog datuma; brzojav J. Stadlera biskupu Strossmayeru iz Sarajeva 19. ožujka bez navedene godine; brzojav J. Stadlera iz Sarajeva bosanskom franjevcu Baltiću u Đakovo da pri objedu iskaže biskupu Strossmayeru zdravicu u njegovo (Stadlerovo) ime, bez navedenog datuma; brzojav J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru bez navedenog datuma; brzojav J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru bez navedenog datuma; brzojav J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 4. veljače bez navedene godine; brzojav J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 4. veljače bez navedene godine; brzojav J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru dana 19. (vjerojatno ožujka) bez navedene godine; brzojav J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru dana 19. ožujka bez navedene godine.

- 102 HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 27. travnja 1887. godine; pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 28. kolovoza 1889. godine.
- 103 HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 22. rujna 1887. godine.
- 104 Ludwig Windthorst (1812.-1891.), njemački katolički političar, vođa Stranke centra.
- 105 Otto von Bismarck (1815.-1898.), pruski i njemački političar, prvi kancelar Njemačkog Carstva, jedan od najzaslužnijih za ujedinjenje Njemačke.
- 106 HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 17. ožujka 1891. godine.
- 107 HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 29. prosinca 1891. godine; pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 30. prosinca 1892. godine.
- 108 HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 29. prosinca 1891. godine.
- 109 HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 29. prosinca 1891. godine; pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 20. prosinca 1892. godine;

- zahvala za dobročinstva koje biskup Strossmayer čini Stadleru i katolicima u Bosni: 6 puta (time je često završavao svoja pisma)¹¹⁰
- o bolesti biskupa Strossmayera: jednom¹¹¹
- o pastoralnim problemima u Srbiji: jednom¹¹²
- zahvala Stadlera oko pomoći za časopis „Balkan“: jednom¹¹³
- o želji pravoslavnog svećenika Pantelije Nikolajevića da prijede na katoličku vjeru i molba biskupu Strossmayeru da ga smjesti u svoje sjemenište: jednom¹¹⁴
- o gradnji ubožnice: dva puta¹¹⁵
- obavijest da će Jeglič¹¹⁶ postati biskup: jednom.¹¹⁷

Biskup Strossmayer uglavnom nije izrađivao nacрте odgovora svojih osobnih (privatnih) pisama. Kratke upute što treba odgovoriti pisao je svojem pisaru na poleđinu primljenog pisma, a ni to nije uvijek činio. Zato bilježaka o tome što je biskup Strossmayer odgovorio nadbiskupu Stadleru u NAĐ-u ima vrlo malo:

- uputa da se otpiše nadbiskupu Stadleru, a Stadlerovo pismo i nacрт Strossmayerova odgovora da se sačuva (nije učinjeno ili nacрт nije sačuvan).¹¹⁸

---

¹¹⁰ HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 17. ožujka 1891. godine; pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 29. prosinca 1891. godine; pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 20. prosinca 1892. godine; pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 31. siječnja 1896. godine; pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 8. ožujka 1896. godine; pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru dana 17. ožujka 1902. godine.

¹¹¹ HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 18. ožujka 1893. godine.

¹¹² HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 31. siječnja 1896. godine.

¹¹³ HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 31. siječnja 1896. godine.

¹¹⁴ HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 8. ožujka 1896. godine.

¹¹⁵ HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 31. siječnja 1896. godine; pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 2. siječnja 1898. godine.

¹¹⁶ Anton Bonaventura Jeglič (1850.-1937.) bio je pomoćni vrhbosanski nadbiskup, a od 1898. godine ljubljanski biskup.

¹¹⁷ HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera iz Sarajeva biskupu Strossmayeru 2. siječnja 1898. godine.

¹¹⁸ HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera od 22. rujna 1887. godine.

- da se pismo sačuva među spisima.¹¹⁹
- pohvale Stadleru – opširno pismo pisano rukom pisara, ne biskupa – Strossmayer dobio nadbiskupski plašt od Pape¹²⁰
- zahvala za čestitku povodom papinskog odlikovanja¹²¹ (s krivim datumom, 30. veljače 1898.!).

4. Podaci koji nedostaju u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu

Određeni pisani arhivski izvori su zasigurno postojali u NAĐ-u, ili se pretpostavlja da su postojali, a danas ih tamo nema. To su sljedeći izvori i podaci:

U paricama kod podatka o rođenju Josipa Stadlera nikada nije dodan podatak da je zaređen za svećenika, niti da je imenovan nadbiskupom, što bi se inače očekivalo. Također, nema zabilježenog podatka o njegovoj smrti.

U arhivskom fondu Ordinarijat nema sažalnice povodom smrti biskupa J. J. Strossmayera 1905. godine¹²² niti od nadbiskupa Stadlera, niti od Kaptola u Sarajevu. Nema sljedećih pisama koja su nekad postojala u fondu Ordinarijat, a danas nisu na svojem mjestu:

- biskup Strossmayer šalje (poklanja) 1000 for. nadbiskupu Stadleru za ubožnicu u Sarajevu;¹²³
- Stadler, nadbiskup sarajevski, poziva biskupa na solidarnu akciju za sjedinjenje crkava;¹²⁴
- nadbiskup Stadler posjetio (na tri dana) Preuzvišenoga da razgovara o sjedinjenju crkava i drugo;¹²⁵
- biskup piše nadbiskupu Stadleru o interesantnim stvarima Crne Gore, Bosne i bazilijancima;¹²⁶
- biskup šalje nadbiskupu Stadleru za razne potrebe 2000 kruna.¹²⁷

Također, u NAĐ-u nema ni jednog svjetloписа (fotografije) Josipa Stadlera.

¹¹⁹ HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera od 29. prosinca 1891. godine.

¹²⁰ HR-NAĐ-60-Korespondencija: pismo J. Stadlera od 14. veljače 1898. godine (nacrt odgovora je odgovor napisan 17. veljače 1898. godine).

¹²¹ HR-NAĐ-60-Korespondencija: 30. veljače (naveden krivi datum!) 1898. godine.

¹²² Sva pisma i sažalnice s porukama izraza sućuti vezani uz smrt i ukop biskupa Strossmayera smještene su pod urudžbeni broj Ordinarijata u Đakovu 410/1905. u NAĐ-u.

¹²³ HR-NAĐ-10-1043/1890.

¹²⁴ HR-NAĐ-10-340/1895.

¹²⁵ HR-NAĐ-10-840/1895.

¹²⁶ HR-NAĐ-10-1006/1899.

¹²⁷ HR-NAĐ-10-103/1904.

Zaključak

Nadbiskupijski arhiv u Đakovu čuva vrijedno i bogato arhivsko gradivo koje je važno za proučavanje prošlosti Đakova, Slavonije, Hrvatske i Bosne, za povijest školstva, teologije, znanosti, kulture i graditeljstva. Među tim arhivskim gradivom sačuvani su i određeni dijelovi gradiva koji govore o Josipu Stadleru. Zsigurno najvredniji dio spomenutog gradiva predstavljaju pisma koja su izmjenjivali Josip Stadler i Josip Juraj Strossmayer, dvojica velikana svojega vremena, prvi u punoj snazi, novi (prvi) vrhbosanski nadbiskup i drugi, na zalasku snage i u očekivanju osobe koja bi nastavila njegovu ideju. To je arhivsko gradivo, iako dijelom istraženo i objavljeno, dokaz i bogat izvor podataka o višestoljetnoj povezanosti Sarajeva i Đakova, Bosne i Hrvatske, katolika južno od Save s katolicima sjeverno od Save, ali i lika i djela (djelovanja) nadbiskupa Stadlera, njegovih ideja, planova, namjera, pokušaja, ali i strahova, te njegova odnosa s biskupom Strossmayerom.

WRITTEN SOURCES ABOUT JOSIP STADLER IN THE ARCHDIOCESAN ARCHIVES IN ĐAKOVO

Summary

Josip Stadler is one of the often neglected and rarely mentioned Croatian figures who were influential at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Born in Brod, the first Archbishop of Vrhbosna since 1881, he left a deep mark in Sarajevo and Bosnia, especially in the religious field. Since he focused most of his efforts on setting up a new church hierarchy in Bosnia, he often corresponded with representatives of the diocesan administration in Đakovo. These records, in the form of letters, are preserved in the Archdiocesan Archives in Đakovo (in the archive of Josip Juraj Strossmayer and the archive of the Ordinariate) and preserve rich and important information about Stadler's plans, ideas, fears, challenges and solutions. The paper provides information on sources kept in the Archdiocesan Archives in Đakovo: archival material (letters) written by Josip Stadler himself, and also material in which Stadler is mentioned, from his birth and baptism until the end of the 20th century.

Keywords: *Josip Stadler, Josip Juraj Strossmayer, Sarajevo, Đakovo, Bosnia, Archdiocesan Archives in Đakovo, parish records, letter, archbishop, bishop, cathedral.*

Translation: Vlatko Dolančić and Kevin Sullivan